

Imperijai besikuriant: Kirgizijos gravitavimas į Eurazijos Sąjungą

RESC analitiko Dr. Viliaus Ivanausko išvalgos ir interviu su Kirgizijos politologe Asel Marzukalova

2013 m. rudenį, kai Europos Sąjunga sprendžia partnerystės su atskiomis posovietinėmis šalimis (pvz., Ukraina ir Gruzija) klausimą, kita pusė dirba ne mažiau aktyviai – į savo konstruojamą erdvę toliau renka buvusias sovietines respublikas (pvz. ką tik įvykęs Armėnijos apsisprendimas). Besikurianti Eurazijos Sąjunga yra viena rimčiausių buvusių Sovietų Sąjungos respublikų suartėjimo

formų, kurioje Rusijos dominavimas Vidurinės Azijoje šalių atžvilgiu tapo svarbiausiais tokios integracijos „klijais“. Tačiau vienareikšmiškai vertinti Vidurinės Azijos priklausomybės nuo Rusijos negalima. Vidurinės Azijos šalys per pastaruosius 20 metų patyrė nemažai savitų procesų: vietinių vadovų autoriteto ar demokratinių institutų kūrimo, tautinio tapatumo konstravimo, izoliacionizmo ar didesnio tarptautiškumo linijos. Gana margas vaizdas.

Kirgizijos atvejis yra vienas įdomesnių, nes jame susiduria itin daug sluoksnių, veikiančių užsienio politiką, Rusijos, JAV ir Kinijos interesai, pačios Kirgizijos bandymai plėtoti demokratiją, vietinio elito konkurencija ir etninių santykių dinamika. Per

pastaruosius dešimt metų Kirgizijoje vyko ne vienas pasaulio auditoriją prikaustęs ir pokyčių šalyje atnešęs įvykis. 2005 m. vykusį Tulpių revoliuciją lėmė prezidento Askaro Akajevo režimo žlugimą ir opozicijos atstovo Kurmanbeko Bakijevo iškilimą. 2010 m. kariniai įvykiai Ošo mieste žymėjo etninius konfliktus, šiaurinės ir pietų šalies dalies interesų susidūrimą, nepasitenkinimą K. Bakijevo valdymu ir jo pašalinimą, naujos opozicijos lyderės Rozos Otunbajevos iškilimą ir tapimą laikinąja prezidente. Šių revoliucijų grandinė, nuo 2011 m. prezidento pareigas einančio Almazbeko Atambajevos balansavimas tarp parlamentinių jėgų, taip pat 2013 m. gegužės pabaigoje įvykę masiniai protestai liudija valstybės ambiciją savarankiškai trajektorijai, o kartu išryškina pagrindinius ribojančius veiksnius: ekonominę priklausomybę nuo Rusijos, technokratinės politikos dominavimą regione. Kirgizijai išreiškus pageidavimą stoti į Rusijos plėtojamą Muitų sąjungą, 2013 m. rudenį planuojama nubrėžti stojimo „kelio gaires“ ir turbūt metų pabaigoje užsitikrinti narystę.

Kita vertus, gana optimistiškai nuteikia, kad demokratijos reitinge Kirgizija tarp kitų Vidurinės Azijos šalių užima aukščiausią vietą. Organizacijos „Freedom house“ vertinime „Nations in Transit 2013“ Kirgizijai suteikta 5,96 balo, o Kazachstanui – 6,57, Tadžikistanui – 6,25; Uzbekistanui ir Turkmėnistanui – 6,93 balo iš 7 galimų¹.

*Pateikiame Rytų Europos studijų centro (RESC) atliktą interviu su **Kirgizijos politologe Asel Marzukalova**.*

Ar Kirgizija turi šalies elitą ir visuomenę vienijantį tikslą, idėją?

Manau, kad politikai siekia ją surasti, tačiau būtina vengti dirbtinumo. Vienijanti vizija neturi ateiti „iš viršaus“ ir būti vien elito reikalas, nes atrodytų netikra. Pavyzdžiui, buvęs prezidentas Askaras Akajevs bandė ją primesti, tačiau net šio bandymo pradžia buvo žlugusi. Dabar turime tam tikrą idėjų konkurenciją, kur ideologija susijusi su konkrečia stovykla. Tokia diskusija iš tiesų egzistuoja visuomenėje, kurios intensyvumą lemia periodas. Prieš rinkimus idėjų konkurencija labiau išreikšta.

¹ Prieiga per internetą [žiūrėta 2013 07 17] : <http://eastbook.eu/en/2013/06/country-en/moldova-en/nations-in-transit-comparing-democracy-rankings-in-the-post-soviets/?goback=.gde_2585509_member_251508689>.

SKAITINIAI

Apie Lietuvos ir tarptautines aktualijas

Pas mus gana ryškios keturios skirtingos linijos. Pirma, religinės grupės (pvz., musulmonų). Antra – etnis nacionalizmas. Trečia – prosovietinė ar, tiksliau, postsovietinė orientacija, vis dar palaikanti „družba narodov“ idėją. Ketvirta – vakarietiškoji linija, palaikanti Vakarų vertybių sklaidą.

Kurią liniją palaiko dabartinis prezidentas Almazbekas Atambajevs?

Jis traukiasi nuo šios diskusijos ir nesistengia pateikti vienos žinutės. Jis matė, kaip anksčiau nesėkmingai tai bandė daryti Askaras Akajevs. A. Atambajevs labiau akcentuoja ekonominį vystymą. Kaip prioritetas – tai gana naujas diskursas. Iki tol kultūrą ir nacionalinę idėją įsivaizdavome esančią aukštesniame lygyje nei ekonomika. Tačiau dabar mažiau kalbame apie kultūrą, o daugiau koncentruojamės ties ekonominiais klausimais.

Ar ekonominiai motyvai yra stojimo į Eurazijos Sąjungą priežastis?

Turime daug migrantų Rusijoje, tad sienų uždarymas su ja, Kazachstanu būtų gana pražūtingas. Dabartinis pasirinkimas toks: tarp blogo ir blogiausio. Mūsų specializacija – Kinijos produkcijos reeksportas. Tačiau vėlgi, kai būsimė Muitų sąjungos dalis, galbūt tapsime uždaresni Kinijai, nes pasikeis muitų sistema.

Ar Kirgizijai ši narystė – tik ekonominė būtinybė be politinės darbotvarkės?

Taip. Tai tik pragmatinė priežastis. Tačiau Europos Sąjunga taip pat prasidėjo nuo ekonominio bendrumo, tačiau tapo politiniu. Kaip vertini tokią Eurazijos Sąjungos perspektyvą? Rusija ir Kazachstanas nėra jau tokios ekonomiškai išsivysčiusios valstybės, kaip atskiros Europos šalys, pavyzdžiui, Vokietija, tad įgyvendinimas gali būti sudėtingesnis.

Kokia tolesnė narystės perspektyva?

Yra du galimi modeliai, priklausantys nuo mūsų derybų proceso su Rusija ir Kazachstanu. Pirmas modelis – įgyjame laisvos prekybos galimybę (nors atskiros taisyklės gali būti nevienodos su Baltarusija ir Kazachstanu). Kitas modelis – daug kalbų,

planų, tačiau jokio rimto pasiekimo, panašiai kaip anksčiau. Žlugus Sovietų Sąjungai, regione jau buvo prikurta įvairių organizacijų, pavyzdžiui, Eurazijos ekonominė sąjunga ar Muitų sąjunga.

Kiek svarbus Kinijos veiksnys? Koks jis?

Kinija nedaro tiesioginės įtakos. Ji supranta, kad Kirgizijoje Rusijos įtaka yra vyraujanti, todėl į geopolitiką Kinija nesikiša. Kinija labai pragmatinė galybė, jie santykius plėtoja per ekonominį bendradarbiavimą ir kol kas nereiškia jokių politinių pretenzijų. Kaip ekonominis veiksnys jis didelis ir, manau, kiekvienais metais tik stiprės. Net jeigu ir norėtume, neturime priemonių šiai tendencijai pasipriešinti. Mes priklausomi nuo Kinijos produkcijos: ne tik drabužių, bet ir maisto. Pavyzdžiui, Biškeko turguose pigesni Kinijos obuoliai nukonkuruoja vietinius.

Kirgizija, rodos, tampa krovinių gabenimo šalis?

Taip, esame Pasaulio prekybos organizacijos narė ir mūsų muitai, palyginti su Kazachstanu ar Tadžikistanu, mažesni, lengviau ir pigiau gabenti per Kirgiziją. Taip yra dabar. Galbūt būnant Eurazijos Sąjungoje padėtis keisis.

Kokią įtaką Kirgizijai daro JAV? Kokia pastebima santykių dinamika?

Dinamika yra didelė. 2005 m. revoliucija buvo palaikoma JAV. Tačiau nemanau, kad šiame regione JAV būtent Kirgizija yra svarbiausias interesas. Dabartinis Kirgizijos politinis elitas yra daugiau prorusiškas nei proamerikietiškas. Nors kai kurių partijų lyderiai yra proamerikietiški. Pavyzdžiui, socialistinės partijos „Ata-Meken“ lyderis yra gana proamerikietiškas. Jis įtakingas politikas. Mums pasisekė, kad neturime tik vienos nuomonės. JAV įtaka reiškiasi ir per tokias organizacijas kaip USAID, remiančios atskirus projektus. Iš JAV gaunamos dotacijos – svarbi parama. Dažnai elitui nėra taip svarbu, ar parama prorusiška, ar proamerikietiška. Jeigu yra galimybė – naudojasi ja. Vyrauja nuomonė, kad toks rėmimas nebūtinai reiškia kokį nors įsipareigojimą: tu gali paimti pinigus, bet žaisti savo žaidimą. Tai esą tik sektorių stiprinimas: žemės ūkio plėtojimas, maisto klausimai ir pan.

SKAITINIAI

Apie Lietuvos ir tarptautines aktualijas

Tokiu būdu įtaką daro ne vien JAV, tačiau dar aktyvesnė žaidėja tampa Rusija. Nuo 2010 m. Rusija per įvairius projektus suteikė nemažai paramos Kirgizijai. Rėmimas prasidėjo turbūt dar 2009 m., kai valdžioje buvo K. Bakijevas. Neseniai Vladimiras Žirinovskis pasakė apie savo valdžią, esą jie tik duoda Kirgizijai, tačiau niekada neima iš jos. Kiek žinau, po šio pasisakymo, mūsų parlamento sprendimu, V. Žirinovskiui uždrausta įvažiuoti į Kirgiziją. Mūsų parlamentas specialiai priėmė aktą, uždraudžiantį jam įvažiuoti.

Kiek svarbus Afganistano klausimas?

Tai gana svarbus klausimas. Mes turime karinę amerikiečių bazę, tačiau parlamentas priėmė sprendimą, kad 2014 m. jie paliks Kirgiziją. Ši bazė buvo labai svarbi amerikiečiams, ne vien dėl Afganistano, bet ir dėl to, jog tai arčiausia bazė prie Kinijos. JAV santykiai su Kinija juk nėra labai aiškūs. Jie draugiški, tačiau turi nemažai tarpusavio skirtumų dėl politinio vystymosi, tarptautinės tvarkos. Ši bazė yra labai svarbi. Pamatysime, kaip viskas baigsis. Įdomu tai, kad visą laiką, kai iki šiol keliamas klausimas dėl amerikiečių bazių išskeldinimo, visada prasidėdavo politinis nestabilumas.

Koks dabartinis Tulpių revoliucijos palikimas?

Tulpių revoliucija nebuvo tokia efektyvi. Revoliucija – pernelyg skambus pavadinimas. Sakyčiau, kad 2010 m. įvykiai labiau prisidėjo „perstatant“ politinę sistemą. Vis dar turime pakankamai stiprų prezidentą, tačiau gerokai sustiprinome ir parlamentą. Taigi parlamentarizmas yra pagrindinis palikimas, tačiau ne 2005-ųjų, o 2010 m. įvykių palikimas. Tuo tarpu Kurmanbeko Bakijevo atėjimas į valdžią po Tulpių revoliucijos buvo didelė klaida. Po Tulpių revoliucijos neturėjome jokio progreso plėtojant demokratiją. Mūsų konstitucija realiai buvo pakeista autoritarizmu: buvo draudžiami mitingai, ribojamos politinės teisės. Tačiau po balandžio 7 d. turime nemažai pasiekimų, nors jie ir prieštaringi, gana chaotiški, tačiau tai tikrai žingsnis į priekį. Reikia turėti omenyje regioną.

Pavyzdžiui, Europoje tu gali paprasčiau lyginti šalių atvejus su kitų šalių atvejais, tačiau mūsų regione padėtis kitokia. Aplinkui autoritarinis režimas. Nazarbajevo

autoritarizmas, Karimovo autoritarizmas ar komunistų partijos autoritarizmas. Mes vis dar precedentas šiame regione ir tai labai svarbus laimėjimas. Turinčius autoritarinių ambicijų politikus žmonės atpažįsta ir negalvoja, jog galbūt reikia, kad jie ar jis mus valdytų ir pan. Jie jau turi buvusių prezidentų K. Bakijevo, A. Akajevo patirtį. Tačiau kas žino, istorijoje esama įvairių nutikimų.

Koks jūsų šalyje sovietmečio palikimas? Pavyzdžiui, rusų kalba ir kita?

Rusų kalba – tai konstitucinė kalba. 2000 m. konstitucijoje įrašėme, kad tai oficiali Kirgizstano kalba. Tuo tarpu kirgizų kalba yra valstybinė. Praktikoje nėra skirtumo. Formaliai valstybinė kalba yra aukščiau, simbolinė, tačiau kasdienybėje abi kalbos vartojamos panašiai.

Politikoje vartojamos irgi abi: dokumentai rengiami ir viena, ir kita kalba. Parlamente turime ir tų, kurie kalba tik kirgiziškai, ir tų, kurie tik rusiškai. Posėdžių protokolai dabar pradėti irgi rašyti kirgiziškai. Tiesa, dar visai neseniai vien rusiškai rašydavo, tačiau, pagal neseniai priimtą įstatymą, jau reikalaujama išversti ir į kirgizų kalbą. Tarp kai kurių kirgizų buvo nepasitenkinimo, kodėl kalbame kirgiziškai, o rašome rusiškai. Kai kurias sąvokas itin sunku išversti į kirgizų kalbą, tenka sukurti net naujų žodžių.

Ar svarbi rusų mažuma?

Jie tikrai mažuma, gana marginalioje situacijoje, nes 1990-ųjų pradžioje dauguma paliko šalį. Rusų liko labai nedaug. Daugiau sutinkama uzbekų, kurie stipriai reprezentuojami. Parlamente turime kvotų ir 20 proc. narių priklauso mažumoms, etninėms grupėms, tačiau įvairioms, ne vien uzbekams. Tarp parlamento narių yra ir rusų, ir ukrainiečių, ir net karačajų.

Ar dar svarbi sovietinė sąvoka „tautų draugystė“?

Ji tikrai svarbi, ypač po Ošo įvykių, kai pasirodė, kad santykius reikia plėtoti kultūriniu pagrindu. Ankstesnė sąvoka „tautų draugystė“ yra tikrai aktuali. Vis dar turime gyventojų kartą, kurie pamena, kaip tai veikia. Politikams tai nėra kažkas naujo, jie

bando ją taikyti, po etninės įtampos bendrai sutariama, kad tai reikalinga. Nors tai tik šio dialogo ieškojimo pradžia.

Tikiu, kad dar šiais metais, kai rengsime rinkimus į savivaldos organus, jie irgi taikys šias kvotas – dėl 20 proc. suteikimo etninėms mažumoms. Sunku pasakyti, kaip tai veiks, reikės bent poros metų.

Ar pas jus kokių nors laipsniu vyko desovietizacija?

Ne, visai nekeliame atsakomybės dėl sovietinės praeities, atsakomybės klausimo. Dar daugiau, net partiniai dokumentai daugumoje archyvų yra uždaryti. Ką tai reiškia? Niekas neliečia šios istorijos. Nebent *facebooko* grupėse diskutuoja.

Ar jums svarbi Pergalės diena?

Tai labai didelė šventė. Kiekvienas iki šiol didžiuojasi, kad kirgizų tauta buvo dalis šio didelio istorinio įvykio. Įdomu tai, kad sovietinio laikotarpio atžvilgiu Uzbekistane žmonės laikosi kitokio požiūrio. Jie tai vadina kolonizacija. Kirgizstane šio požiūrio neturime.

Uzbekistano prezidentas Islamas Karimovas bando save traktuoti kaip nacionalinį lyderį, labai atsietą nuo sovietinės praeities. Mes pasirinkome tylėjimo taktiką. Tačiau turime atmintį dėl kai kurių svarbių istorinių datų, susijusių su kolonizacija, represijomis ir panašiai, kai beveik visas elitas buvo nužudytas. Turime atminimo paminklų, tačiau tuo ir baigiasi mūsų santykis su praeitimi. Nevyksta viešos diskusijos, tai nėra karšta tema mūsų visuomenėje.

Ar dar išlikę kokių nors *pantiurkizmo* idėjų?

Gal 1990-ųjų pradžioje ir buvo minčių, tačiau pagrindinis klausimas – kas imsis lyderystės. Uzbekistanas ir Kazachstanas siekė būti tokios integracijos lyderiai, tačiau šios pastangos žlugo dar pradžioje. Dabar tai neįmanoma, turime daug tarpusavio neišspręstų problemų. Pirmiausia – sienų klausimas. Kirgizijos ir Uzbekistano siena yra vienas blogiausių dalykų. Turime daug incidentų. Uzbekistanas nenori derėtis dėl sienų

SKAITINIAI

Apie Lietuvos ir tarptautines aktualijas

klausimo. Neturime demarkacijos, jie nenori derėtis ir stengiasi palaikyti sienų *status quo*. Jų nuomone, mes nesame saugi vieta.

Kiek kultūros elitui svarbus *pantiurkiškas* bendrumas? Ar palaikomas tapatumas, kad esame broliai (pvz., kaip Lietuva ir Latvija)?

Iš mūsų pusės su Uzbekistanu tikrai nepalaikome, galbūt su Kazachstanu, tačiau irgi nelabai. Žvelgiant iš mūsų taško, esame labai skirtingi ir tokį tapatumą sunku palaikyti. Galbūt tai lemia nacionalizmo faktas, kad vis dar lipdome savo tautas. Kultūrinis, intelektualinis elitas labiau koncentruojasi ties skirtumais, o ne panašumais.

Ar yra koks nors vektorius, kurio link juda Kirgizija?

Manau, yra gana aiški nacionalistinė linija, siekianti surasti sprendimus, kurie naudingi jai. Kirgizija pirmiausia nukreipta į save, ieškanti identifikacijos, nors kartais tie ieškojimai atrodo panašūs į chaotišką judėjimą.

Mes dar neturime didelės tradicijos mąstyti kaip tauta, nes dabartines savo sienas gavome tik bolševikų laikotarpiu, buvome SSRS dalis. Tik dabar bandome mąstyti šiais terminais. Pasaulio sanglauda palankiausia modernios valstybės (*nation-state*) formai, todėl pagal šią logiką ir stengiamės save identifikuoti. Neturime jokios alternatyvos, išskyrus įvairias mistines sąjungas, kurios yra nerealias, nes vis bando atskirti ekonomines sistemas, primesti savo raidą.